

*Коваль О. М.,  
доцент кафедри господарського  
права КНУТД*

## **ДЕЯКІ ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОГО СТАТУСУ БІРЖОВОЇ ТОРГІВЛІ ЗА ЗАКОНОДАВСТВОМ УКРАЇНИ**

Інститут біржової торгівлі - це, безперечно, один із важливих інститутів ринкової економіки європейських країн.

Вступ України до Європейського союзу вимагає адоптації економічної системи в цілому, і товарообігу зокрема (створення товарних, фондових та валютних бірж), що підкреслює актуальність дослідження біржових інституцій та питання правового статусу біржі в сучасних умовах.

Діяльність біржі регулюється низкою нормативних актів, зокрема законами «Про товарну біржу», «Про цінні папери та фондову біржу», які визначали правовий статус різних видів спеціалізованих бірж. Деякі загальні питання біржової діяльності регулює Цивільний кодекс і Господарський кодекс.

Загалом проблеми біржової торгівлі досліджували зарубіжні вчені: Дж. Віллей, Н. Кальдор, Дж. М. Кейнс, Дж. Маршалл, Г. Я. Резго, Дж. Сорос, Дж. Хікс. Проблемні питання становлення та розвитку біржового ринку в Україні розглядали В. П. Горьовий, Б. В. Губський, Б. П. Дмитрук, О. В. Лактіонов, Г. Ю. Міщук, О. С. Мограб та інші.

Із кількості зареєстрованих в Україні бірж (близько п'ятиста універсальних, фондових, товарно-сировинних і агропромислових бірж), можна зробити висновок про їх виняткову ефективну діяльність, що однак далеко від сучасних реалій адже не всі вони ведуть практичну діяльність.

Середній обсяг одного торгу на біржах у 2012 році становив 18,3 млн грн. Найбільший обсяг операцій припадає на агропромислові біржі (93,9%), товар носировинні та товарні (5,8%). На універсальних біржах обсяг операцій становив лише 0,3% від загального обсягу біржових операцій [1, с. 11].

За результатами аналізу функціонування товарних бірж виявлено, що за I квартал 2014 р. було проведено 1,2 тис. торгів, на яких для продажу запропоновано товарів і послуг на суму 23,9 млрд грн і здійснено 15,4 тис. операцій на суму 26,4 млрд грн, або наявне збільшення на 26,2% [2]. У цілому в Україні практичну діяльність вели 259 бірж.

Європейська економіка розвивається на основі біржових та електронних торгів, однак в Україні біржовий механізм сприймається більшістю товаровиробників лише як інструмент при проведенні державних закупівельних і товарних інтервенцій в результаті чого рівень розвитку біржової діяльності в Україні дуже низький [2].

Саме біржовий обмін визначає співвідношення між прибутком, ризиком і капіталом, оцінити реальну вартість національного багатства країни, її виробничих фондів і природних ресурсів. В розвитку біржової торгівлі однаково заінтересовані всі підприємства, незалежно від форм їхньої власності.

Загалом, перша біржа була створена у 1885 році це була товарна біржа в Парижі. Згодом в 1948 році у Чикаго (США) виникла ф'ючерсна біржа з контрактами на відкладену поставку. На якийсь час ф'ючерсна біржа поступилася місцем новим механізмам регулювання, проте вже в 1971 р. ринок знову повернувся до такого інструменту, як "ф'ючерсний контракт", щоб дати можливість підприємствам захистити себе від цінових ризиків на агропродовольчу продукцію.

В Україні суб'єкти господарської діяльності отримали право самостійної ініціативи щодо вибору виробництва товарного продукту та напрямків його використання лише у 90-х роках.

Біржова торгівля загалом почала створюватись з виходом у січні 1995 року Указу Президента України «Про реформування аграрних відносин».

Завдяки дії механізму ціноутворення біржа безперервно забезпечує господарюючих суб'єктів інформацією про зміни на ринках, виникнення нових умов обміну, появу нових видів товарів тощо. Біржа – це організація з правами юридичної особи, яка приймає участь у формуванні оптового ринку товарів,

сировини, продукції, цінних паперів, нерухомості шляхом організації й регулювання біржової торгівлі у формі гласних публічних торгів за встановленими біржею правилами.

Біржі України різноманітні за своєю структурою, складом учасників, правилами біржової торгівлі, однак засновувалися вони (зокрема товарні біржі), як біржові посередники.

Однак переважна більшість діючих бірж не відповідає критеріям біржового інституту, оскільки вони діють як комерційні фірми із найменуванням «біржа», що не мають відношення до загальноприйнятих у світі принципів біржової торгівлі. Такі «біржо-фірми», як правило, мають по дві брокерські контори, не здійснюють відкритих торгових операцій, не можуть визначити поточної реальної ринкової вартості товару та його дійсну вартість у майбутньому, не дають можливості здійснювати хеджування і т. д. [3, с. 278].

Більше 50% бірж України зовсім не торгують, відбувається постійний процес реорганізації цих структур, деякі з них не можуть виконувати функцій, властивих класичним біржам.

Біржова торгівля продукцією і товарами представлена в основному спотовим ринком. На умовах спотових операцій було виконано 99,2% всіх біржових операцій. Форвардні контракти склали лише 0,8%. Найбільша частка операцій у 2014 році припадала на біржі Києва (97,5%) [2].

Незначні обсяги біржових торгівлі не сприяють розвитку сучасних біржових технологій в наслідок чого, біржі здебільшого здійснюють організацію позабіржової аукціонної діяльності.

Оскільки на початку їхньої діяльності справжній біржовий товар не міг бути предметом торгів через його державне фондування, біржі, особливо товарні, торгували та й досі торгують дрібними партіями різноманітних товарів, які не є об'єктами біржової торгівлі [3, с. 277].

Без прозорого біржового механізму учасники бірж фактично не в змозі реалізувати надану економічну свободу. Саме тому чітка державна програма

розвитку біржового товарного ринку (на період з 2010 до 2020 року) сприяла б економічно-ефективній роботі біржового ринку.

На сучасному етапі запровадження законодавчих і економічних перетворень постала потреба в удосконаленні законодавства, що регулює біржову діяльність. В чинній редакції Закон України "Про товарну біржу" від 1 січня 1992 р., не відповідає вимогам фінансового ринку, оскільки основні питання, пов'язані з біржовою торгівлею, не знайшли у ньому відображення.

При загальній тенденції розвитку біржового ринку наступні фактори негативно впливають на його функціонування: 1) суперечності у законодавстві спричинили значне збільшення кількості бірж більшість із яких не функціонують; 2) велика кількість нормативно-правових актів, запровадили обмеження біржової торгівлі, свідчить про відсутність в Україні послідовного й ефективного державного регулювання біржової діяльності. більшість із нормативних актів слід розглядати як форму адміністративного впливу, що штучно створює економічні умови для діяльності товарних бірж; 3) відсутність на біржах систем гарантування виконання зобов'язань за біржовими угодами, що призводить до незначних її обсягів та примушують біржі здебільшого здійснювати організацію позабіржової аукціонної діяльності; 4) Із поняття товарної біржі, яке дає закон "Про товарну біржу", можна виділити ознаки, які характерні для будь-якої юридичної особи приватного права, хоча ознакою товарної біржі що виділяє її від інших юридичних осіб - є організація торгівлі, проте ця ознака не може бути підставою для виділення товарної біржі, як окремої організаційно-правової форми; 5) відповідно до положення ст. 17 Закону «Про державну підтримку сільського господарства України», аграрна біржа створюється та діє на підставі Закону України «Про товарну біржу» та підпадає під регулювання норм цього Закону і статей 279-282 Господарського кодексу України, однак встановлені Законом “особливості” порядку створення біржі та членства, фактично роблять неможливими застосування до аграрної біржі зазначених вище законів; 6) правовий статус учасника валютної біржі та учасника секції валютної біржі не співпадають Правил членства у Валютній

Секції Української міжбанківської валютної біржі виділяють поняття «член секції біржі», а не член біржі, що суперечить як Закону «Про цінні папери та фондовий ринок», так і Закону «Про товарні біржі»; 7) Унаслідок відсутності в біржовій сфері державної регуляторної системи й політики біржовий ринок фактично розвивається стихійно, в режимі цілковитої безконтрольності.

Це лише деякі суперечності, що виявляються під час аналізу законодавства про біржову діяльність, суперечності, що безперечно мають бути виправлені шляхом зміни законодавчих норм. Ці зміни дадуть змогу створити інфраструктуру товарного біржового ринку, розширити кола учасників біржової торгівлі, створення системи державного регулювання та контролю за біржовою діяльністю.

#### **Список використаної літератури:**

1. Гура А. М. Сучасний стан та проблеми розвитку біржової торгівлі сільськогосподарською продукцією в Україні / Гура А. М. // Агросвіт. - 2013. - № 22. - С. 10-13.
2. Паска І. М. Формування та функціонування біржової та електронної торгівлі сільськогосподарською продукцією / Паска І. М. // Ефективна економіка, - 2015. - № 8. - <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=&z=4235>
3. Заборовський В. П. Сучасний стан розвитку біржового аграрного ринку / Заборовський В. П. // Економічні науки: Збірник наукових праць. – 2014. - № 22. - С. 275-279
4. Машлій Г. Проблеми підвищення ефективності біржової торгівлі в Україні / Машлій Г. // Вісник ТДТУ. – 1996. - №1. – ст. 170-172. – (економіка).
5. Гайдучький П. Аграрна реформа Л. Д. Кучми в Україні [Текст] / Павло Гайдучький. - Київ: Інформаційні системи, 2015. - 447, [32] с.
6. Шарапа О. М. Розвиток біржової торгівлі в аграрній сфері економіки України / Шарапа О. М. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.nbu.gov.ua/portal/chem\\_biol/Agroin/2010\\_4-6/SHARAPA.pdf](http://www.nbu.gov.ua/portal/chem_biol/Agroin/2010_4-6/SHARAPA.pdf).